

*Lauri Hakulinen Hajdúszoboszlón pustalla lähellä Debreceniä 31.7.1965.
(Valokuvaajana Otto Aho.)*

»SANAT ON KAIKKI SARVIPÄITÄ»: LAURI HAKULISEN TUTKIJANEETOS

—
PENTTI LEINO

man sukupolveni suomen kielen opiskelijat oppivat tuntemaan Lauri Hakulisen ennen muuta SKRK:n kirjoittajana. SKRK — Suomen kielen rakenne ja kehitys — oli ilmestynyt jo 40-luvulla (I osa 1941 ja II osa 1946), mutta se säilytti asemansa suomen kielen opintojen ydinteoksena neljän vuosikymmenen ajan. Eikä syyttä. Toisin kuin voisi luulla, kysymyksessä ei ollut kompilaatio siihenastisen fennistiikan ja fennougristiikan saavutuksista, vaan yhtenäinen ja kattava kokonaisuus, jonka pohjana oli kymmenen vuoden työrupeama ja jossa nimenomaan kirjoittajan omakohtainen panos oli aivan ratkaiseva, niin kuin aikalaisarviot poikkeuksetta korostivat. Lauri Hakulinen oli kirjoittanut merkkiteoksen, jonka tulevat suomen kielen maisterit lukivat kannesta kanteen ja joka on vuosikymmenestä toiseen säilyttänyt asemansa fennistiikan keskeisimpänä käsikirjana.

Tiedettiin myös, että Lauri Hakulinen oli tiukka kielenvartija ja oikeakielisyysmies, joka otti kantaa milloin mihinkin kielenkäytön muukalaisuuksiin ja sanonnan tai tyylin heikkouksiin. Tenttikirjoista selvisi sekin, että Hakulinen oli tutkinut sanastoa, ja huhuna kerrottiin hänen myös väitelleen samasta aihepiiristä, tarkemmin sanoen meteorologis-affektiivisesta sanastosta, ja joutuneen väitöskirjansa kanssa vaikeuksiin.

Yhtä ja toista professorista siis tiedettiin, mutta tämä kaikki oli siltikin vain pintatietoa. Lauri Hakulisen panos suomalaisessa kielitieteessä on nimittäin paljon moniulotteisempi. Aavistuksen siitä saa nyt ilmestyneestä 450-sivuisesta valikoimasta *Sanat on kaikki sarvipäitä*, johon on valittu joukko Hakulisen artikkeleita ja puheita lähes 50 vuoden aikaväliltä. Esittelen lyhyesti teosta ja sen kautta joitakin puolia Lauri Hakulisen tutkijanprofiilista.

Kaikkea ei ole saatu yksiin kansiin mahtumaan. SKRK tulee esiin vain bibliografiasa, kielenhuoltoa teoksessa koskettelee vain pari teoreettisesti painottunutta kirjoitusta, ja meteorologis-affektiivinen sanasto pilkahtaa näkösillemme ainoastaan väitöksenalkajaisesi-

▷

telmästä, joka käsittelee tutkimuksen teoreettista pohjaa. Samaten pimentoon jää se, että yksi keskeinen aktiviteetti niin Hakulisen kirjoituksissa kuin muussakin toiminnassa olivat heimosuhteet ja erityisesti kontaktit Viroon ja Unkariin.

Aukoista huolimatta valikoima on poikkeuksellisen runsas ja monipuolinen. Yhteen osastoon on koottu joukko yleiskielitieteellisiä kirjoituksia, jotka ovat edelleenkin tuoreita ja inspiroivia; erityisesti nykypäivän kognitivisteja niiden ajankohtaisuus puhuttaa. Toinen osasto käsittelee sanastontutkimusta, ja kolmannessa on suppea valikoima yksittäisiä sanoja ja sanapesyeitä koskevia artikkeleita. Sananparsia esittelevistä kirjoituksista on koottu oma osastonsa, samoin tyylianalyttisistä esseistä. Viimeisenä ryhmänä on joukko ei vain fennistiikan vaan laajemminkin suomalaisen kulttuurihistorian kannalta kiinnostavia puheita ja esitelmiä. Teoksen päättää bibliografia. Se on kattava, mutta ei likimainkaan täydellinen, sillä siihen on jätetty listaamatta muun muassa summaton määrä Hakulisen Sanastaja-lehteen kirjoittamia kyselyjä. Silti bibliografia sisältää lähes 500 nimikettä.

Bibliografian seitsemän ensimmäisinä mainittua kirjoitusta ovat vuodelta 1916. Niiden tausta on seuraava. Hakulinen kävi Turun Klassillista lyseota, ja luokan pojat perustivat seuran, jonka toimintaohjelma vaihteli: aluksi se oli jalkapalloseura, sitten kirjasto-seura ja myöhemmin retkeilyseura. Retkeilyseura taas muuttui yhdistykseksi, jonka tehtävänä oli kotiseudun tutkiminen; yhdistyksen toimesta luokalle tilattiin myös aikakauslehdet *Kotiseutu* ja *Virittäjä*. Lauri Hakulinen noudatti *Kotiseutu*-lehden keruuohjeita ja merkitsi vuonna 1915 Tohmajärveltä muistiin kasvinnimiä ja kansantarinoita; niiden pohjalta ilmestyi *Kotiseudussa* viisi lyhyttä kirjoitusta. *Virittäjä* taas julkaisi kaksi hänen lähettämäänsä oikeakielisyyttä koskevaa huomiota. Nuo varhaistuotteet olivat koulupojan kynästä, ja niillä on tietenkin vain kuriositeettiarvoa. Mutta niistä näkyy, että Lauri Hakulinen oli jo varhain tietoinen kutsumuksestaan ja tulevasta elämäntehtävästään.

Paljon painavampi oli jo Hakulisen ensimmäinen tieteellinen artikkeli *Pari suomen murteiden vokaalinkestoseikkaa*, jonka *Virittäjä* julkaisi vuonna 1922. Martti Haavio — Hakulisen elinikäinen ystävä — piirsi myöhemmin tuon kirjoituksen pohjalta Hakulisen tutkijankuvaa näin:

Teoriaansa Lauri Hakulinen kuitenkin päätynt, ellei hän jo tuolloin olisi innokkaasti laventanut tietämyksensä piiriä ohi ja yli sen kirjallisuuden, mihin suomen kielen ja kirjallisuuden sekä suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen opiskelijat ja opettajatkin olivat rajoittuneet: hän etsi käsiinsä etevien germanistien ja romanistien tutkimuksia ja pyrki löytämään niistä kysymyksenasetteluita ja paralleelleja. Jo noina aikoina hän oli vakuuttunut siitä, että suomalaista kielentutkimusta voitiin monin tavoin hedelmöittää muiden kielten tutkimuksen avuin. (Verba docent, s. 16.)

Haavion luonnehdinta pitää paikkansa. Hakulinen kielitieteellinen sivistys näkyy hänen tieteellisestä tuotannostaan: hän ei ajautunut senaikaisen suomen kielen tutkimuksen valtavirtaan saati alistunut jäljittelemään epigonina nuorgrammaattisen koulukunnan perustajia; päinvastoin hän kyseenalaisti sen opit ja haki omaan tieteelliseen työhönsä uutta voimaa fennistiikan ulkopuolelta. Löytöretkiensä pohjalta hän kirjoitti myös suuren määrän yleiskielitieteellisiä esseitä ja välitti niiden avulla kansainvälisen kielentutkimuksen ajatuksia suomalaisille lukijoille. Väitöskirjassaan hän paljolti Hans Sperberin nojaten rakensi kerettiläisen teorian ja haastoi sen pohjalta nuorgrammaattisen koulukunnan ja

sen uskon — niin kuin hän väitöksenalkajaisitelmässään sanoi — »äänneopin pseudo-matemaattiseen eksaktisuuteen». Vastarinta oli kovaa, ja tiedekunta häilyi väitöskirjan hylkäämisen ja hyväksymisen rajoilla. Hakulinen itse oli tuolloin jo Unkarissa, missä hän toimi suomen kielen opettajana Budapestin yliopistossa. Sieltä hän lähetti vastineen opponenttiensa lausuntoon ja puolusti peräänantamattomasti tutkijan oikeutta ja jopa velvollisuutta tradition murtamiseen:

Saksa on täynnä esimerkkejä siitä, että liioitelluimmatkin tieteelliset uudistusintoilut ovat vieneet vakavaa tiedettä eteenpäin pakottamalla vastustajia kannanottoihin ja aktiivisuuteen. Ja minun mielestäni sillä, joka tuo tieteeseen hedelmällisen uuden ajatuksen, on oikeus puhua vaikka 90 prosenttia palturia, jos loppu on hyvää ja ennen sanomatonta. Itse en sentään vielääkään usko, että olisin tuota palturinpäästöoikeutta käyttänyt täysin määrin hyväkseni.

Sanat on kaikki sarvipäitä alkaa suppealla valikoimalla artikkeleita, jotka ovat luonteeltaan yleiskielitieteellisiä. Jo ensimmäinen, vuonna 1931 julkaistu *Kielitieteen yleissivistyksellisestä merkityksestä*, on hätkähdyttävä lukuelämys. Se on monipuolinen ja syvällinen katsaus kielen asemaan inhimillisessä kulttuurissa ja yksityisen ihmisen elämässä. Tässä kirjoituksessaan Hakulinen tuo esiin usein toistamansa näkemykset kielestä viestikapulana, joka kulkee sukupolvelta toiselle, ja sanoista kristalleina tai suurennuslaseina, joiden kautta avautuu näköaloja ihmisen mieleen ja kulttuurin syvimpään olemukseen.

Huomautimme äsken, että kielitieteellä on mahdollisuus valaista esihistoriallisia kulttuurioloja. Tämä mahdollisuus perustuu kielen sanojen siihen ominaisuuteen, jonka perusteella niitä voisimme verrata viestikapuloihin: ajallisesta kaukaisuudesta ne on pannut liikkeelle jokin meille tuntematon Lähettäjä, ja sanat — nuo aineelliselta olemukseltaan perhostakin keveämmät liitäjät — ovat hypelleet kuolemaa pakoon haetaanvaipuvan sukupolven huulilta kehdothanousevan sukupolven huulille; lukemattomat miespolvet ovat nääntyneet juostuaan kukin osuutensa loppuun, mutta sanat elävät haurasta elämäänsä ja tuovat meille suulliset terveiset käsittämättömän kaukaisten taivalten takaa. (Sarvipäitä, s. 22.)

Sama metafora toistuu myöhemmin moneen kertaan, korosteisimmin Hakulisen pari vuosikymmentä myöhemmin pitämässä puheessa *Kieli viestikapulana*: vaikka sukupolvi toisensa perään poistuu väsyneenä radalta, »puhuttava kieli jatkaa kulkuaan kuten viestikapula ikään — kaukaa tullen ja kauas mennen, mutta pysähtymystä tuntematta». Hakulinen tarkentaa kielikuvaansa:

Ja korjatkaamme vielä tästäkin vertauksesta yksi ontuva kohta: kieli ei ole sellainen viestikapula, joka säilyttää ja vie eteenpäin lähettäjän siihen piirtämän sanoman semmoisenaan, — kielen sisältämä viesti toisaalta matkallaan vuosisatojen halki jonkin verran muuttuu, siitä niin sanoaksemme voi kulua pois jokin alkuperäinen piirrelmä, toisaalta siihen kertyy edetessään lisää yhä uusia viestipiirtoja muistoksi kultakin matkaosuutensa suorittaneelta sukupolvelta. (Sarvipäitä, s. 380.)

Ajatus viestikapulasta konkreettistaa näkemyksen, johon Hakulisen tavoin moni nykypäivän kielentutkija päätyy: kieli on kulttuurisesti periytyvä dynaaminen järjestelmä, joka elää jatkuvassa muutoksessa. Mutta niin kuin Hakulinen huomauttaa, tämä on vain yksi

näkökulma kieleen: »Sana ei kuitenkaan ole vain sileä viestikapula, se on myös monisäräinen ihmekristalli, johon — kuten Karl Vossler sanoo — kaikkien sen käyttäjien hengenelämä on merkillisellä tavalla laskeutunut ja kiteytynyt.» Näin kielen kristalli antaa kielentutkijalle mahdollisuuden jäljittää ihmismieltä ja inhimillistä ajattelua, mutta sen lisäksi se avaa pääsyn myös ihmisyyteen menneisyyteen ja kulttuurikontaktien historiaan:

[Kielitieteen myötä] ihmisäly on niin sanoaksemme keksinyt suurennuslasin, jonka läpi katsoen k i e l e n s a n a t pakotetaan kertomaan meille enemmän, kuin mitä niiden merkitykseen sisältyy. Filologia tietää tasapuolisen arvostelun myöntäneen, että Vilhelm Thomsen on edistänyt inhimillistä kulttuuria panemalla suomen sanat *taivas* ja *perkele*, *leipä* ja *juhla* satoine seuralaisineen vastaamaan kysymykseen: mistä olet tullut? — tekemään selkoa kansainvälisistä suomalais-balttilaisista ja suomalais-germaanisista kosketuksista, joiden historiaa eivät valaise muut dokumentit kuin ne, mitkä vasta lingvistiikan mikroskoopin alla tulevat näkyviin. (Sarvipäätä, s. 18-19.)

Hakulinen ei siis kirjoittanut yksinomaan suomen kielen tutkijana. Hän välitti kansainvälisen kielitieteen ideoita Suomeen, popularisoi kielitiedettä ja toimi kansanvalistajana. Erityisen näkyvästi hän pyrki sovittamaan kielitieteen tuloksia äidinkielenopetukseen. Hän oli itse 20-luvulla pitkään äidinkielenopettajana ja osasi sen vuoksi — toisin kuin monet muut yliopistonopettajat — ottaa opetustyössään huomioon kuulijoittensa toiveet ja odotukset.

Hakulinen pyrki lujittamaan fennistiikan lingvistisiä sidoksia, ja pääosa hänen tuotannostaan ja nyt julkaistun valikoiman kirjoituksista liittyy välittömästi suomen kielen tutkimukseen ja opetukseen. Varhaisimmat ovat yli 70 vuoden takaa, mutta merkittävästi ne ovat silti säilyttäneet tuoreutensa tai tulleet kielitieteen suunnanmuutosten myötä uudelleen ajankohtaisiksi. Niiden lisäksi valikoimaan on otettu myös esitelmiä ja puheita, joista monia ei ole aikaisemmin julkaistu. Ne avartavat omalta osaltaan kuvaa Lauri Hakulisesta tutkijana ja opettajana. Samalla niistä paljastuu kappale suomalaisen kulttuurin ja sivistyksen historiaa, ja lukijalle voi olla yllättävää havaita, miten tärkeä rooli Hakulisella on ollut kulttuuripoliittisena vaikuttajana. Eikä vaikuttajan rooli rajoittunut yksistään oman tieteenalan piiriin.

Hakulinen oli organisaattori. »Jo koulussa hänet oli havaittu johtajatyypiksi», todistaa Martti Haavio luokkatoveristaan. Sama piirre leimasi Hakulisen opiskeluaikaa ja hänen senjälkeistä toimintaansa niin AKS:n kuin Varsinaissuomalaisen osakunnan piirissä. Niinpä Hakulinen järjesti 30-luvun alussa Varsinais-Suomen sananparsien keruun; tuloksena Sanakirjasäätiöön kertyi runsaat 60 000 sanaparsilippua, ja Hakulisen yhdessä Lauri Postin kanssa toimittama Varsinais-Suomen sananparsia aloitti pitkän sarjan vastaavia muiden ylioppilasosakuntien sananparsikokoelmia. Hakulinen nimittäin organisoi kaikki osakunnat yhden toisensa perään mukaan kilpakeruuseen, ja urakan tuloksena syntyi käsittämättömän runsas, yli 1 400 000 lippua laaja sananparsikokoelma, joka kattaa Suomen laidasta laitaan. Valtava aineisto on suurimmalta osin edelleen hyödyntämättä, mutta se ei vanhene koskaan vaan tarjoaa tutkimukselle kiehtovia ja haastavia mahdollisuuksia.

Tärkein Hakulisen kulttuuripoliittinen vaikutuskanava oli Kesäyliopiston nimellä tunnettu instituutio, joka syntyi 30-luvun alussa. Siihen kuului hänen lisäksi joukko muita merkittäviä 30-, 40- ja 50-luvun kulttuuripolitiikan keskeisiä henkilöitä. Mukana

oli etupäässä yliopistoväkeä, mutta myös kirjailijoita, lehtimiehiä ja muita julkisuudessa kantaa ottavia vaikuttajia. Ydinjoukko — Hakulisen lisäksi muun muassa Haavio, Vilku-
na ja Kekkonen — oli irtautunut AKS:stä sen radikalisoituttua.

Kesäyliopiston jäsenet olivat kaikki dekaaneja; kanslerina toimi aluksi J. J. Mikkola ja hänen kuoltuaan Lauri Hakulinen. Kesäyliopisto järjesti 1949 Aarni Penttilän ja Lauri Hakulisen 100-vuotisiltaman; kiitospuheessaan *Kesäyliopiston synty* (Sarvipäitä, s. 373-377) Hakulinen listasi siihenastisia saavutuksia. Luettelo on vaikuttava (eikä Kesäyliopisto ollut toimeton myöskään vuoden 1949 jälkeen). Niinpä kesäyliopistolaiset valtasivat 1930-luvun alussa hiljaiseloa viettävän Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, modernisoivat sen, korjauttivat seuran ränsistyneen talon ja samalla laajensivat sitä. Kesäyliopisto toimi aktiivisesti myös sananparsien kilpakeruun toteutuksessa, ja samaten sen ja nimenomaan parivaljakon Hakulinen — Haavio aloitteesta järjestettiin vuonna 1935 laaja Kalevalan riemuvuoden kilpakeruu sekä muutamaa vuotta myöhemmin murretekstien keruukilpailu; Hakulinen oli itse toimittamassa saaliin pohjalta koottua, kahtena osana julkaistua yli 800-sivuista *Suomen kansan murrekirja* -teosta.

Vielä myöhemminkin, Uuden Kalevalan 100-vuotisjuhlan yhteydessä Kesäyliopisto järjesti rahoituksen, jonka turvin SKS uudisti perin pohjin kansanrunousarkistonsa ja loi sen kokoelmille niiden arvoa vastaavat puitteet. Jo 30-luvulla kesäyliopistolaisten aloitteesta oli perustettu julkaisusarja *Studia Fennica* — sen ensimmäisenä niteenä ilmestyi Hakulisen väitöskirja. Kesäyliopisto järjesti niin sanotut kulttuuriarpajaiset, jonka tuotto mahdollisti sen, että voitiin perustaa sekä Kansatieteellisen Filmi Oy että Talonpoikaiskulttuurisäätiö, joka elvytti vanhan Kotiseutu-lehden. Hakulinen jatkaa:

1930-luvun suuria luomuksia on edelleen Suomen Kulttuurirahasto, jonka synty juontaa juurensa Kesäyliopiston konsistorin piskuiseen kahvipöytään Mikonkadun entiseen Nissenin kahvilaan. Tämän synnyn embryologisista yksityiskohdista tosin pari konsistorin jäsentä kiistelee, mutta yksimielisyys vallitsee itse pääasiasta, nimittäin siitä, että aloite sekä lähti että sai toteutuksensa herrojen dekaaniemme keskuudessa.

Kun Kesäyliopiston saavutuksiin voidaan lukea vielä Suomen Akatemian ja — aivan ilmeisesti nimenomaan Hakulisen aloitteesta — myös sen yhteyteen synnytetyn kielitöimiston perustaminen, kysymys ei todellakaan ollut mitättömästä herraseurasta.

Lauri Hakulinen oli klassikko, joka mielellään käytti roomalaisia sitaatteja ja retorikan keinoja. Etenkin puhujana hän tempaisi yleisön mukaansa; hän oli tyyllitietoinen reetori, jolla oli huomattava vaikutus itsenäisyyden ajan ensimmäisen vuosikymmenen ylioppilaiden piirissä. Kiinnostus tyylikysymyksiin näkyy myös esillä olevasta teoksesta. Siinä Hakulinen luonnehtii niin Otto Mannisen kuin Urho Kekkosenkin ilmaisukeinoja, ja useissa sanaparsia käsittelevissä esseissä huomion varsinaisena kohteena on kansanomaisen sanomisen taito. Sanaparret olivat Hakuliselle »punnittua puhetta» ja vastasivat hänen ytimekkään tyylin ihannettaan.

Kuten sanottua, Hakulinen ideoi ja organisoi ylioppilasosakuntien järjestämisen sananparsien kilpakeruun. Hänen perimmäisenä tavoitteenaan ei kuitenkaan ollut folkloren tallentaminen sinänsä vaan lisääaineiston kokoaminen tulevaan kansankielen sanakirjaan: »Tarkoitus on näet sanojen käsitteellisen selvityksen lisäksi tarjota tieteellisen tarkasti kansanomaisessa asussa muistiinmerkittyä n.s. fraseologista aineistoa, s.o. puheenkään-
teitä, sananparsia, vertauksia, sananlaskuja j.m.s.» (Sarvipäitä, s. 289).

▷

Nimenomaan kansankielen sanakirja ja ylipäättään suomen kielen sanasto olikin se ydinalue, joka veti Hakulista puoleensa ja jolla hän parhaiten viihtyi. Siinä yhdistyivät tasapainoisesti hänen tieteelliset tavoitteensa ja tutkimustyön kansallis-ideologiset päämäärät. Otan vielä yhden sitaatin vuoden 1931 artikkelista *Kielitieteen yleissivistyksellisesti merkityksestä*:

Kuviteltakoon, mikä filologinen jaakopinpaini on ollut lyötävä — sivuuttaaksemme kokonaan esihistorian — siitä pitäen kuin Rooman kirkon ensimmäinen lähetyssaarnaaja aprikoitsi, miten Varsinais-Suomen häränajajain kielellä oli ilmaistava *Pater noster qui es in coelis, sanctificetur nomen Tuum*. Tämän vuosisatoja jatkuneen painiskelun seurauksia on nykysuomen sanastollis-ideologinen länsieurooppalaisuus. (Sarvipäitä, s. 17.)

Katkelmasta kuultaa myös Hakulisen oma ideologia ja tavoite porautua kielen avulla suomalaisen kulttuurin historiaan. Sen yhtenä johdonmukaisena seurauksena valmistui yli kolme vuosikymmentä myöhemmin tutkimus Suomen kielen käänöslainoista. Sivuu-
tan kuitenkin tässä sanastontutkimuksen ja Hakulisen kymmenet sitä koskevat tutkielmat. Sen sijaan palaan vielä kansankielen sanakirjaan.

Hakulinen keräsi nuorena miehenä 20-luvun alkupuolella Sakkolan — tai niin kuin hän itse paikkakuntalaisten tapaan sitä kutsui: Sakkulan — pitäjänsanaston, ja vuodesta 1924 alkaen hän toimi Sanakirjasäätiössä ensin apulaisjohtajana ja sittemmin johtajana lähes neljä vuosikymmentä. Hän oli siis koko elämänsä sitoutunut sanakirjahankkeeseen, joka paljolti juuri hänen elämäntyönsä ansiosta lopulta eteni vuosikymmenien valmistelujen jälkeen toteutusvaiheeseen. Paradoksaalista on, että sanakirjan ensimmäinen osa ilmestyi ikään kuin kunnianosoituksena Lauri Hakulisen kuolinvuonna 1985.

Viime vaiheessa *Suomen murteiden sanakirjaksi* ristitty kansankielen sanakirja on ollut alusta lähtien tieteellinen hanke, mutta Hakuliselle tehtävä oli pohjimmiltaan syvästi eettinen. Hakulinen rakensi utterasti Sanastaja-lehden vastaajaverkkoa ja kulki 1930-luvun alkuvuosina eri puolilla maata värväämässä uusia kirjeenvaihtajia. Näissä tilaisuuksissa hän piti tilanteen mukaan varioiden puheen *Murresanojen arvo*. Siinä hän toi esiin hankkeen tieteelliset tavoitteet, mutta painotti erityisesti työn syvempää merkitystä:

Se kansa, joka kunnioittaa esivanhempiansa muistoja, ilmenivät ne sitten vaikkapa esineellisinä muinaisuuden näytteinä tai äidinkielen samalla kertaa tutunomaisina ja salaperäisinä sanaperintöinä, se kansa vaalii oman elämänsä elinjuuria. Kunnioittamalla sitä, mikä menneisyydessä on arvokasta, kansakunta luo edellytyksiä yhä kirjastuvalle tulevaisuudelle. (Sarvipäitä, s. 372.)

Samat ideologiset painotukset tulevat esiin vieläkin varhemmissa kirjoituksissa. Yhtä väkevästi luonnehti nuori Lauri Hakulinen, joka oli vastikään koonnut Sakkolan sanaston, kansankielen sanakirjaa vuonna 1926:

Aleksis Kivi on Seitsemän veljeksensä lopussa puhunut 'kotomaamme koko kuvasta', joka korkealta vuorelta avautuvan maiseman tavoin on synteettisenä näkynä painunut valistuneen kansalaisen sydämeen. Se teos, jonka rakennusaineista tässä olemme levitelleet katseltaviksi joitakin muruja, on kerran kohoava ainutlaatuisena näkö-
tornina tarjoten tilaisuuden uusilta puolin täydentää tuota kotomaan kuvaa. Suomen

kielen sanakirjan valmistuminen on oleva eräissä suhteissa täysin Kalevalan ilmestymiseen rinnastettava tapahtuma. Vielä kirjaimenmukaisempi oikeus, kuin Kalevalalla oli, on kerran tällä kirjalla oleva lausua itsestään: 'Sain sanat salasta ilmi', ja: 'Aukaisen sanaisen arkun'. (Sarvipäitä, s. 296.)

Puheessa on sekä herkkää romantiikkaa että tilanteen vaatimaa väkevää paatosta ja retorista liioittelua. Mutta yhtä lailla sanoista kaikuu aitona Lauri Hakulisen tutkijaneetos. Sanakirjatyö ei ollut hänelle vain aineiston keruuta ja järjestämistä: sen tavoitteena oli saada näkyviin menneiden sukupolvien perintö ja Suomen kansan syvin olemus. Yhtä vähän myöskään kielentutkimus oli Hakuliselle pelkkää tiedettä. Se oli suuri kansallinen tehtävä ja samalla harjoittajalleen myös elämää suurempi päämäärä: keino ymmärtää, mitä ihmisyyys on.

Ensimmäisenä suomalaisen kielentutkimuksen suurista sanakirjahankkeista valmistui loppuvuodesta 1961 Nykysuomen sanakirja. Päätän pikakuvani Lauri Hakulisen tutkijantyöstä toistamalla loppuosan puheesta, jonka hän piti Nykysuomen sanakirjan toimituskunnalle järjestetyillä juhlaillallisilla:

On joskus mainittu, että kielen sanoihin lopulta seuloutuu, tiivistyy ja kiteytyy sekä varastoituu ihmisaskartelun summa tämän ilman kannen alla. Kun Nykysuomen sanakirja nyt on valmiina, se merkitsee mm. sitä, että Suomen kansan ajattelun semanttiset perusyksiköt ovat järjestelmällisesti luetteloituina. Tieteellinen tutkimus on lähi-vuosikymmeninä halukkaasti käyttävä hyväkseen tätä valtavaa kodifikaatiota. Kun tai jos kerran päästään niin pitkälle, että kirjakielemme sanavaraston semanttisesta rakenteesta on seulottu erilleen se, mikä siinä on vierasta, kansainvälistä vaikutusta, on paljastuva myös, mikä siinä on omintakeisen luovan ajattelun osuus, mikä siinä on suomalaisinta suomea. Tätä kaukaisen tulevaisuuden näkyä haaveillessa tulee mieleen, mitä englantilainen John Ruskin kerran kirjoitti. Hän sanoi, että jokainen kirjailija ikäänkuin lausuu meille tuotannollaan: 'Kas tässä on paras osa minusta. Muuten minä söin ja join ja nukuin ja olin ja elin kuten muutkin. Mutta tämän minä elämästä näin ja tiesin ja ymmärsin — muu minusta muuttuu maaksi, tämä yksin on muistamisen ja tuttavuuden arvoista.' Mutatis mutandis (ja samalla hieman liioitellenkin) voidaan ehkä kerran Nykysuomen sanakirjan perusteella luotavaan synteesiin vedoten sanoa suomen kansan lausuvan ajattelunsa summasta tämän ilman kannen alla: T ä m ä n m i - n ä e l ä m ä s t ä n ä i n j a t i e s i n j a y m m ä r s i n. (Sarvipäitä, s. 402.) ■

Kirjoittajan osoite (address):

Suomen kielen laitos, PL 3 (Fabianinkatu 33), 00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *pentti.leino@helsinki.fi*